

УДК 342.95

Коломієць Микола Вячеславович
*аспірант кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету*

**ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВИХ САНКЦІЙ ДО
ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА
ПОРУШЕННЯ СТРОКІВ РОЗРАХУНКІВ ЗА
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ**

***Анотація.** У статті досліджено особливості застосування фінансових санкцій до вітчизняних суб'єктів господарювання за порушення ними строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями. Також запропоновано власний варіант застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання.*

***Ключові слова:** зовнішньоекономічна діяльність, фінансові санкції, строки розрахунків у сфері ЗЕД, відповідальність, вітчизняні суб'єкти господарювання, Національний банк України, адміністративні обмеження.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) є одним з найбільш перспективних та економічно привабливих напрямів для вітчизняних суб'єктів господарювання під час здійснення ними господарської діяльності. По-перше, це зумовлено великим економічним потенціалом іноземних ринків та купівельною спроможністю іноземних контрагентів. Особливо, якщо мова йде про європейські ринки збуту для вітчизняних господарюючих суб'єктів. По-

друге, зовнішньоекономічна діяльність є вигідною для більшості компаній в Україні, враховуючи особливості національного податкового законодавства, зокрема можливість формувати податковий кредит за відсутності зростання податкових зобов'язань при експортних операціях тощо. До того ж, розрахунки у сфері ЗЕД проводяться в переважній більшості випадків в іноземній валюті, що є особливо вигідним для вітчизняних компаній з огляду на постійні курсові коливання валюти в нашій країні. Однак, як і в інших сферах, сфера ЗЕД не позбавлена певних правових проблем, в тому числі тих, що пов'язані із застосуванням фінансових санкцій за порушення чинного законодавства, яке регулює вказані суспільні відносини. Однією з таких проблем є принцип або особливість притягнення до відповідальності вітчизняних суб'єктів господарювання в разі порушення ними законодавчо визначених строків розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами. Правова проблематика полягає в тому, що в основу застосування фінансових санкцій до вищевказаних суб'єктів покладений дискримінаційний принцип, який проявляється в тому, що вітчизняний суб'єкт господарювання несе відповідальність за дії свого іноземного контрагента, а точніше за порушення ним строків розрахунків за відповідним зовнішньоекономічним договором.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій. Проблематика застосування відповідальності до суб'єктів господарювання в зовнішньоекономічних відносинах стала предметом дослідження та відображена в працях таких науковців як О.В. П'янкова, О.В. Береславська, О.І. Ковтун, В.В. Дячек, В.В. Козик, Н.М. Тюріна та ін.

Метою статті є розкриття сутності дискримінаційного принципу щодо застосування відповідальності та фінансових санкцій до вітчизняних суб'єктів господарювання під час здійснення ними зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Поняття зовнішньоекономічної діяльності визначено в статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Зокрема, під ЗЕД розуміється діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [1].

Спеціалізованим нормативно-правовим актом, який визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, а також розрахунків за валютними операціями є Закон України «Про валюту і валютні операції».

Особливістю валютного регулювання в сфері ЗЕД є, зокрема, те, що принцип побудови взаємовідносин між вітчизняними та іноземними контрагентами базується на дотриманні ними визначених законом граничних строків розрахунків за імпорними та експортними контрактами. Спеціалізованим органом, який здійснює нагляд за дотриманням валютного законодавства в сфері ЗЕД є Національний банк України.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції», Національний банк України має право встановлювати граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [2]. На сьогоднішній день граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 365 календарних днів [3].

При цьому, з вказаного вище граничного строку в 365 календарних днів встановлено певні винятки, як наприклад те, що граничні строки розрахунків не поширюються на операції з експорту, імпорту товарів (включаючи незавершені розрахунки за операцією), сума яких, в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим

Національним банком на дату здійснення операції є меншою, ніж розмір, передбачений статтею 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», (що на сьогоднішній день становить 400 000, 00 гривень), крім дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій.

Окрім цього, є багато інших винятків, наприклад, непоширення граничних строків розрахунків та певні категорії (групи) товарів тощо.

Законодавець, врегульовуючи відносини між вітчизняними та іноземними контрагентами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, визначив підхід, за яким сторони ЗЕД договору самостійно визначають порядок та головне строки розрахунків між собою, однак з урахуванням граничних строків, визначених Національним банком України. Вказаний підхід зумовлений, насамперед, тим, що встановлення граничних строків, дотримуватись яких повинні суб'єкти господарювання, що здійснюють ЗЕД діяльність, є своєрідною запорукою надходження коштів (інвестицій) на територію нашої держави. Тобто, в певній мірі в даному випадку можна говорити про так звану політику протекціонізму в некласичному вигляді. До того ж, зазначений підхід в регулюванні розрахунків в ЗЕД діяльності забезпечений відповідальністю, в разі порушення граничних строків розрахунків, що, в свою чергу, має стимулювати учасників ЗЕД відносин до добросовісного виконання ними своїх зобов'язань.

Однак, будь-яке правове регулювання, що породжене законодавчою діяльністю відповідних органів державної влади, має базуватись на певних принципах. Зокрема, одним з таких принципів є відсутність дискримінаційного підходу в правовому регулюванні суспільних відносин.

Дискримінаційний підхід в правовому регулюванні граничних строків розрахунків під час здійснення вітчизняними суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної діяльності полягає в особливості відповідальності вказаних суб'єктів в разі порушення граничних строків розрахунків. При цьому, визначальним є те, що відповідальність для вітчизняних компаній настає навіть в разі порушення граничних строків розрахунків іноземними контрагентами.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» у разі встановлення Національним банком України граничного строку розрахунків за операціями резидентів з імпорту товарів їх поставка має здійснюватися у строки, зазначені в договорах, але не пізніше встановленого Національним банком України граничного строку розрахунків з дня здійснення авансового платежу (попередньої оплати) – тобто, як було вказано вище, не пізніше 365 календарних днів [2].

При цьому, особливість відповідальності у вказаній сфері полягає в тому, що порушення вітчизняними суб'єктами господарювання строку розрахунків, встановленого згідно зі статтею 13 Закону України «Про валюту і валютні операції», **тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка суми недержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені при цьому не може перевищувати суми недержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару).**

Звертаємо увагу, що недержані за відповідним ЗЕД договором грошові кошти або недопоставлений товар свідчить про те, що законодавцем прямо передбачено понесення вітчизняними компаніями

відповідальності за дії або бездіяльність своїх іноземних контрагентів, відповідно й понесення тягаря фінансових санкцій, які в залежності від суми контракту можуть бути досить значними. За вказаних умов постає питання: чому саме за недобросовісні дії або бездіяльність контрагента має нести відповідальність сторона, яка взагалі не причетна до вказаних порушень граничних строків розрахунків? При цьому, ні в Законі України «Про валюту і валютні операції», ні в Постановах Правління Національного банку України не вказано та не обґрунтовано, чому саме такий підхід застосовано законодавцем для врегулювання питання відповідальності за порушення строків розрахунків у сфері ЗЕД.

В більшості підзаконних нормативно-правових актах, як то Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 7 вказано загальні фрази, що банк здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операцією з експорту товарів за кожним фактом здійснення поставки товару, а за операцією з імпорту товарів - окремо за кожним фактом здійснення платежу, якщо договір передбачає поставку товару, здійснення платежу в кілька етапів [4].

В спеціалізованому ж Законі України «Про валюту і валютні операції» визначено лише 2 підстави для звільнення вітчизняних суб'єктів господарювання від відповідальності за дії свого контрагента, зокрема, до таких відносяться: по-перше, прийняття до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором (контрактом) або прийняття до провадження уповноваженим органом відповідної країни документа про стягнення такої заборгованості з

боржника-нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку, по-друге, форс-мажорні обставини, які унеможливають виконання нерезидентом взятих на себе за ЗЕД договором зобов'язань [2]. При цьому, в другому випадку звільнення від відповідальності полягає в зупиненні перебігу граничного строку розрахунків за ЗЕД договором, який згодом буде поновлено по закінченню форс-мажорних обставин.

Окрім того, Законом України «Про валюту і валютні операції» визначено, що у разі ухвалення судом, міжнародним комерційним арбітражем рішення про відмову в позові повністю чи частково в частині майнових вимог або про відмову у відкритті провадження у справі чи про залишення позову без розгляду, а також у разі визнання документа про стягнення заборгованості з боржника-нерезидента таким, що не підлягає виконанню, недійсним, незаконним тощо та (або) закриття (припинення) провадження без зарахування грошових коштів на рахунки резидентів у банках України за таким документом граничний строк в 365 календарних днів поновлюється і пеня за його порушення нараховується за кожний день прострочення, включаючи період, на який цей строк було зупинено.

Таким чином, на сьогоднішній день, при виборі контрагента вітчизняним компаніям слід ретельно досліджувати ділову репутацію іноземної компанії, в тому числі наявність прецедентів порушення договірних зобов'язань такою стороною, за можливості, дослідження відповідних відкритих джерел: торгових, судових реєстрів конкретної країни, резидентом якої є потенційний контрагент. Оскільки, в інакшому випадку, вітчизняна компанія буде притягнута до відповідальності за порушення її контрагентом строків розрахунків за ЗЕД договором, при цьому способи захисту у вітчизняного господарюючого суб'єкта не є досить простими, оскільки, для прикладу, в разі подачі до суду позову про стягнення заборгованості за ЗЕД договором вказаному суб'єкту необхідно

буде обов'язково виграти справу в суді, в протилежному випадку його не буде звільнено від відповідальності.

На наш погляд, така ситуація зумовлена бажанням законодавця забезпечити непряме вливання грошових коштів в економіку країни, адже будь-які кошти, отримані за ЗЕД операціями в подальшому, в більшості випадків, будуть використані суб'єктом господарювання на території України, відповідно вказаний суб'єкт формуватиме ВВП держави. Цілком логічним в даному контексті, з точки зору законодавця, є застосування дискримінаційного підходу в регулюванні розрахунків за договорами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, особливо стосовно забезпечення відповідальності.

Однак, з точки зору безпосередньо суб'єкта господарювання, який задіяний в ЗЕД операції, не можна погодитись з вказаним вище підходом. Зокрема, як показує судова практика, для того, аби скористатись судовим способом захисту, вітчизняному суб'єкту необхідно максимально правильно скласти ЗЕД договір, при цьому, переслідуючи мету отримання прибутку та орієнтуючись на виконання договору, вітчизняні компанії повинні одночасно думати про інші моменти, які не є для них важливими з економічної точки зору, такі як правильне зазначення в договорі арбітражного застереження або ж визначення права, що застосовується до договору, як наслідок юрисдикції в разі виникнення спору в майбутньому.

Яскравим прикладом вищевказаного є справа № 910/15802/19, в межах якої Товариство з обмеженою відповідальністю «Адорія» стягувало грошові кошти за непоставлений товар з ТОВ «Текос». Ухвалою Господарського суду міста Києва від 14.11.2019 було відмовлено у відкритті провадження у вказаній справі з тієї підстави, що сторони не визначали в договорі між собою юрисдикцію, в якій буде розглядатися спір, в разі його наявності. Суд зазначив, що положення договору поставки, укладеного між сторонами, яке регулює порядок вирішення

спору не є прерогаційною угодою про передачу спору на вирішення судам України у розумінні ч.1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», а також не є арбітражним застереженням. При цьому, положення договору було наступним: *«... усі спори, що виникають в результаті виконання цього контракту, вирішуються сторонами шляхом проведення переговорів. У разі неможливості врегулювання суперечок в результаті переговорів, вони підлягають вирішенню в суді за місцем знаходження позивача...»* [5].

Однак, як вже було сказано, суд не визнав вказане положення арбітражним застереженням та відмовив у прийнятті справи до розгляду, що в подальшому стало наслідком застосування до ТОВ «Адорія» фінансових санкцій, передбачених ч. 5 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції».

Зі вказаного прикладу можна зробити висновок, що вітчизняному суб'єкту господарювання ТОВ «Адорія» слід було заручитися правовою допомогою юристів для правильного складання імпортного договору, щоб в подальшому, в разі необґрунтованих дій контрагента мати змогу отримати захист в національній судовій системі. Однак, в загальному для ТОВ «Адорія» залучення юристів призвело б до понесення необґрунтованих витрат, яких товариство фактично могло б уникнути в разі незастосування відповідальності за порушення граничних строків розрахунків за принципом: вітчизняний суб'єкт відповідає за дії іноземного контрагента.

Отже, як бачимо, на сьогоднішній день правове регулювання розрахунків під час здійснення суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється в поєднанні з дискримінацією вказаних вітчизняних суб'єктів, які несуть відповідальність та фінансові санкції за порушення строків розрахунків їх контрагентами.

На нашу думку, виправлення вказаної ситуації можливе шляхом внесення наступних змін до ч. 5 статі 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» та викладення її в такій редакції: «Порушення резидентами строку розрахунків, встановленого згідно із цією статтею, тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка суми неодержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неодержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару). Відповідальність за порушення резидентами строку розрахунків, встановлених цією статтею настає виключно в разі встановлення уповноваженими органами з питань реалізації державної податкової політики наявності узгоджених дій (домовленостей) між резидентом то контрагентом-нерезидентом за відповідним імпортом або експортним договором щодо не поставки та/або не оплати товару.

На нашу думку, лише у випадку наявності умисних дій вітчизняного суб'єкта господарювання, спрямованих на незаконне виведення (відмивання) грошових коштів у спосіб здійснення зовнішньоекономічної діяльності, яка по факту є фіктивною, можна говорити про застосування до такого суб'єкта фінансових санкцій за порушення граничних строків розрахунків за ЗЕД договором.

Висновок. Правове регулювання здійснення розрахунків між вітчизняними суб'єктами господарювання та іноземними компаніям на сьогоднішній день потребує вдосконалення шляхом усунення дискримінаційного підходу та приведення у відповідність до одного з основоположних правових принципів – верховенства права.

Література

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України №959-ХІІ, від 16.04.1991 // Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради УРСР від 16.07.1991-1991 р., № 29, стаття 377.
2. Про валюту і валютні операції: Закон України №2473-VIII, від 21.06.2018 // Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України від 27.07.2018 — 2018 р., № 30, стор. 5, стаття 239.
3. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті: Постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 5 // Офіційний вісник України від 19.02.2019 — 2019 р., № 14, стор. 52, стаття 511, код акта 93390/2019.
4. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів: Постанова Правління Національного банку України 02.01.2019 №7 // Офіційний вісник України від 15.02.2019 — 2019 р., № 13, стор. 181, стаття 482, код акта 93374/2019.
5. Ухвала Господарського суду міста Києва у справі №910/15802/19 від 14.11.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85648325>.